

SEYLA BENHABİB • Ötekilerin Hakları

SEYLA BENHABIB İstanbul doğumludur. Yale ve New Haven Üniversiteleri'nde çalışarak doktorasını 1977'de tamamladı. ABD Yale Üniversitesi'nde profesördür. Siyaset bilimi ve felsefesi alanında çalışmaktadır. Diğer önemli eserleri: *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt* (Rowman & Littlefield Publishers, 1996), *Modernizm, Evrensellik ve Birey* (Ayrıntı Yayınları, 1999), *Çatışan Feminizmler* (J. Butler, N. Fraser ve D. Cornell ile birlikte, Metis Yayınları, 2008), *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era* (Princeton University Press, 2002), *Eleştiri, Norm ve Ütopya* (İletişim Yayınları, 2005), *Another Cosmopolitanism* (Oxford University Press, 2008), *Buhran Çağında Haysiyet-Zor Zamanlarda İnsan Hakları* (Koç Üniversitesi Yayınları, 2013).

The Rights of Others: Aliens, Residents and Citizens

© 2004 Cambridge University Press

İletişim Yayınları 1176 • Politika Dizisi 56

ISBN-13: 978-975-05-0432-7

© 2006 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-3. BASKI 2006-2016, İstanbul

4. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Siyami Kuzu

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SEYLA BENHABİB

Ötekilerin Hakları

Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar

The Rights of Others
Aliens, Residents and Citizens

ÇEVİREN *Berna Akkıyal*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	7
GİRİŞ	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
KONUKSEVERLİĞE DAİR: KANT'IN KOZMOPOLİT HAK KAVRAMININ YENİDEN OKUNMASI	35
İKİNCİ BÖLÜM	
"HAKKA SAHİP OLMA HAKKI": HANNAH ARENDT'İN ULUS-DEVLETİN ÇELİŞKİLERİ ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
HALKLARIN YASASI, DAĞITIM ADALETİ VE GÖÇLER	81
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
VATANDAŞLIK KAVRAMININ GEÇİRDİĞİ DÖNÜŞÜMLER: AVRUPA BİRLİĞİ	139
BEŞİNCİ BÖLÜM	
DEMOKRATİK YİNELEMELER: YEREL, ULUSAL VE KÜRESEL	179
SONUÇ	
KOZMOPOLİT FEDERALİZM	221
KAYNAKÇA	231

TEŞEKKÜR

Bu kitap, Cambridge Üniversitesi King's College'ın daveti üzerine 27 Nisan - 2 Mayıs tarihleri arasında verdiğim John Robert Seeley Dersleri'nin içeriğinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş biçimidir. Gareth Stedman Jones'a ve Miri Rubin'e, bu süre boyunca gösterdikleri misafirperverlikten dolayı teşekkür ediyorum. Bu dersleri vermek için himayesinde davet edildiğim Quentin Skinner'a özellikle teşekkür ediyorum. Susan James, Istvan Hont, Onora O'Neill, John Dunn, Richard Tuck, Emma Rothchild, Amartya Sen ve Andrew Kuper soruları ve yorumları ile Cambridge'de bulunduğum dönemi verimli kıldı.

2002 yılının Şubat ayında Yale Hukuk Fakültesi Hukuk Kuramı Seminer Dizisi'nde gerçekleşen tartışma, bu ciltte bir araya getirdiğim düşüncelerimi sunma fırsatı bulduğum toplantılar arasında anımsamaya değer olanlardandı. Bu toplantıya başkanlık eden Dean Anthony Kronman'a ve meslektaşlarım Bruce Ackerman, Owen Fiss, Paul Kahn, Judith Resnik ve Reva Siegel'a, konuşma sonrasında yaptı-

ğımız sohbetler ve işaret ettikleri noktalar için teşekkür ederim. Özellikle bana geçerli uluslararası hukuk referanslarını sağlayan Judith Resnik'e müteşekkirim.

Toronto Üniversitesi'ndeki meslektaşlarım Joseph Carens, Melissa Williams, Audrey Macklin ve Jennifer Nedelsky Kasım 2003'te Priestley okutmanlığı himayesinde verdiğim derslerde bu malzemenin bir kısmını dinlediler.

Kant, Arendt ve Avrupa Birliği hakkında yönelttikleri sorulardan ve aktardıkları düşüncelerinden ötürü Veit Bader, Rainer Bauboeck, Jay Bernstein, Richard J. Bernstein, James Bohman, Nancy Fraser, Morris Kaplan, Riva Kastoryano, John McCormick, Max Pensky, Ulrich Preuss ve Sayres Rudy'ye de teşekkürlerimi sunuyorum. Üçüncü ve Beşinci Bölüm'ler hakkındaki görüşlerinden ötürü özellikle Carolin Emcke'ye ve eleştirilerime karşı Rawls'ı heyecanla savunan Nancy Kokaz'a özellikle minnettarım. Avrupa Birliği içinde vatandaşlık konusundaki pek çok sohbetimiz ve Dördüncü Bölüm'e katkılarından ötürü Willem Maas'a özellikle teşekkür ediyorum. Melvin Rogers kaynakçanın hazırlanması ve metnin bütünündeki referansların düzenlenmesi konusunda benzersiz bir yardım sundu. David Leslie, bu kitabın son hazırlık safhalarında yazı işleri bakımından hayati bir yardım sağladı.

Bu kitabın şekillendiği yolculuklar, sınır geçişleri ve pasaport kontrolleri sırasında, Boston'dan Amsterdam'a, Londra'ya, İstanbul'a ve Connecticut'a kadar bana eşlik eden kızım Laura'ya ve eşim Jim Sleeper'a özellikle minnetimi belirtmek istiyorum.

"Konukseverliğe Dair: Kant'ın Kozmopolit Hak Kavramının Yeniden Okunması" başlıklı Birinci Bölüm'de ele alınan düşüncelerin bir kısmı, editörlüğünü William Rehg ve James Bohman'ın yaptığı *Pluralism and Pragmatic Turn: The Transformation of Critical Theory. Essays in Honor of Thomas*

McCarthy [“Çoğulculuk ve Faydacı Yöneliş: Eleştirel Kuramın Dönüşümü”] çalışmada yer almıştı. İkinci Bölüm’ün bir kısmı “Değişen Dünyada Politik Coğrafyalar: Arendtci Düşünümler” başlığı altında *Social Research* dergisinin Yaz 2002 sayısında (no. 69(2), s. 539-556) yayımlandı; Dördüncü Bölüm’de faydalandığım malzeme ise *Government and Opposition*’un Güz 2002 (no. 37(4), s. 439-465) sayısında yayımlanan “Vatandaşlığın geçirdiği Dönüşümler: Çağdaş Avrupa Örneği” adlı makalede yer alıyordu. Telif hakkı Seyla Benhabib’e ait olan *Transformations of Citizenship: Dilemma of the Nation-State in the Era of Globalization* [“Vatandaşlığın geçirdiği Dönüşümler: Küreselleşme Çağındaki Ulus-Devletin İkilemi”] (Amsterdam: Van Gorcum, 2001) başlıklı çalışmam kapsamında verdiğim Spinoza dersleri sırasında başlattığım Seeley Derslerim genişliyor, gözden geçiriliyor ve düşünme sürecim devam ediyor.

Son olarak, Cambridge Üniversitesi Yayınları’ndan Richard Fisher’a, Karen Anderson Howes’a ve Alison Powell’a teşekkür ediyorum. Onlarla çalışmak bir zevkti.

GİRİŞ

Bu kitap, politik üyelik kavramı üzerinde odaklanarak politik cemaatin sınırlarını araştırıyor. *Politik üyelik* ile yabancıları ve başka ülkelerin vatandaşlarını, göçmenleri ve yeni gelmiş kişileri, mültecileri ve sığınmacıları mevcut politikalara dahil eden ilkeleri ve uygulamaları kastediyorum. Politik sınırlar bazı kişileri üyeler olarak tanımlarken diğerlerini yabancılar sınıfına koyar. Öte yandan üyelik, yalnızca katılım, erişim, ait olma ve ayrıcalık edinme ritüelleri ile birlikte anlamlıdır. Modern ulus-devlet sistemi tek bir ilkesel kategoriye dayanarak düzenlenmiştir: Ulusal vatandaşlık. Devlet egemenliğinin yıpranması ve ulusal vatandaşlık kurumunun bölünüp parçalara ayrılması ile birlikte yeni bir döneme girdik. Ulus-devlet sisteminin tanımladığı politik topluluk sınırlarının üyelik kavramını düzenlemeye uygun olmaktan çıkması sonucunda yeni üyelik şekilleri meydana geldi.

Politik üyelik genellikle yerel ve uluslararası adaletin önemli bir yönü olarak görülmemiştir. Devlet sınırlarının “görünmez” oluşuyla birlikte, politik üyeliğe erişimi ve

üyelikten çıkışı düzenleyen kurumlar da görünmez oldular, teorik inceleme ve çözümlemenin konusu olmaktan çıktılar. Devlet sınırları arasında gidip gelen insanların hareketinin işaret ettiği uluslarötesi göçlerin ve anayasal olduğu kadar politikaya da ait meselelerin, devletler arası ilişkiler ve buna bağlı olarak küresel adalete ilişkin bir normatif teori açısından büyük önem taşıdığını göstermek istiyorum.

Uluslararası ve küresel adalet konusunda teori üretmeye yönelik yakın dönemli girişimler, göç sorunuyla ilgili olarak garip bir biçimde sessiz kaldılar (bkz. Pogge 1992; Buchanan 2000; Beitz [1979] 1999 ve 2000). Bu kuramcılar, devlet merkezli tavırlarına rağmen, devlet sınırlarının ve davetsiz misafirlere, mültecilere ve ve sığınma hakkı arayan kişilere karşı korunmasının ve bu konuda politika geliştirilmesinin arkasındaki devlet merkeziliğin temel unsurlarını sorgulamadılar. Göçün –iç göçün olduğu kadar dış göçün de– kontrolü devlet egemenliği açısından büyük önem taşır. “Westfalen* sonrası” bir egemenlik kavramı geliştirmek üzere ortaya atılan tüm fikirler (Buchanan 2000 ve 2001), insanların bölgesel sınırlar arasındaki hareketinin normatif düzenlenişine göndermede buldukları sürece sessiz kalıyorlar. Felsefi bir bakış açısından yaklaşılsa, uluslarötesi göçler, liberal demokrasilerin kalbinde yatan yapısal ikilemi ortaya koyuyor: Bir yanda egemen özbelirlenim iddiaları ve öte yanda evrensel insan hakları ilkelerine bağlılık. Ben, politik üyelik uygulamalarını aydınlatmanın en iyi yolunun bu ikili taahhütlerin *içsel yeniden yapılandırılması* olduğunu ortaya koyacağım.

İnsan hakları beyannameleri ile, devletlerin sınırlarını kontrol etmek ve ayrıca başvuruda bulunanların niteliklerini ve niceliklerini izlemekteki hükümlerini iddiaları arasında yalnızca bir gerilim değil, doğrudan bir çelişki bulu-

(*) 1648 yılında imzalanan ve Avrupa'daki 30 yıl savaşlarına son veren anlaşma – ç.n.

nuyor. Bu ikili taahhütlerin ortaya koyduğu çıkmazların basit bir çözümü de yok. Benim önerim ne devletin sonu ne de dünya vatandaşlığı. Daha çok, Kantçı kozmopolit federalizm geleneğini izleyerek, sınırlandırılmış topluluklar içindeki üyelik kavramının önemini vurgulayacağım ve doğrudan ve tek başına ulus devlet yapılarını oluşturmaya yetmeyen “demokratik rabitalar”ın gerekliliğini savunacağım. Tam tersine: Vatandaşlık kurumu parçalandıkça (bkz. Dördüncü Bölüm) ve devlet egemenliği artan bir baskı altında kaldıkça, günümüz dünyasında, demokratik rabitalara ve kuruma yönelik yerel ve uluslararası alanlar, mevcut politikaların sınırları dahilinde değil, bunlardan ileri bir noktada beliriyor. Bir yandan farklı demokratik toplulukların kozmopolit adalete ilişkin ortaya çıkan normlara bağlılıklarını arttırırken, diğer yandan bu toplulukların kültürel, yasal ve yapısal açılardan kendilerini kavrayışları da dahil olmak üzere bütün taleplerine saygı göstermek önemlidir.

Benim konumum, üyelik sorunlarına karşılık, kaynakların ve hakların dağıtımı meselelerine öncelik veren, uluslararası adalete dair yeni Kantçı teorilerden farklı. Kozmopolit bir adalet teorisinin, salt küresel ölçekte *adil dağıtım* tasarılarına indirgenemeyeceğini ve *adil üyelik* odaklı bir bakışla bağdaştırılmak zorunda olduğunu düşünüyorum. Böylesi bir adil üyelik şunları gerektirir: Mültecilerin ve sığınmacıların *ilk kabul* için yaptıkları ahlâki talebin tanınması; göçmenler için *geçirgen* bir sınır rejimi; ulusal haklardan mahrum etme ve vatandaşlık haklarının kaybına karşı ihtiyatî tedbir; her insanın “hakka sahip olma”, yani *tüzel kişi* olma hakkının korunması; ki bu haklar, politik üyelik statülerine bakılmaksızın, geri alınamaz haklar olarak adlandırılmıştır. Vatandaşlıktan çıkarılma statüsü, kişiyi temel hakların hiçbirinden tamamıyla yoksun bırakmamalıdır. Dahası, adil üyelik, belli koşulları karşılamış olan yabancı-

ya vatandaşlık hakkının verilmesini gerektirir. Daimî olarak vatandaşlıktan çıkarılma durumu liberal demokratik bir insan topluluğu kavrayışıyla uyuşmamaktadır; bu aynı zamanda, temel insan haklarının da ihlalidir. Politik üyelik hakkı, kapsam açısından ayrımcı olmayan, şeffaf bir biçimde şekillendirilen ve uygulanan, devletler ve devlet benzeri organlar tarafından ihlal edildiği takdirde mahkemede karara bağlanabilen pratiklerle düzenlenmelidir. Vatandaşlığa kabul etme, vatandaşlık ve vatandaşlık haklarından mahrum etme kararlarını şimdiye dek uluslararası ve anayasal mahkemelerden koruyabilmiş olan devlet egemenliği doktrinine meydan okunması gerekiyor.

Bölgecilik krizi

Westfalen devlet egemenliği modeli pek çok nedene bağlı bir kriz içinde bulunduğundan dolayı politik sınırlara ve üyeliğe dair sorular iyice belirginleşti.¹ “Westfalen modeli”, kesin olarak belirlenmiş bir bölge üzerinde, mutlak yargılama yetkisine sahip, egemen ve birleşik bir politik otoriteyi önvarsayar. Bu modelin yararı ve normatif ilintisi, farklı serbest piyasalar yoluyla oluşan küresel ekonominin yükselişi sonucunda tehditle karşı karşıya kalmıştır. Bu serbest piyasalar sermaye, finans ve işgücü; silahlanmanın artan bir biçimde uluslararasılaşması, iletişim ve bilişim teknolojileri; uluslararası ve uluslararası kültürel ağların ve elektronik alanların ortaya çıkışı; yerel ve uluslararası politik aktörlerin büyümesi ile oluşmuşlardır. Küreselleşme devletin idarî-maddi işlevlerini, tek bir devletin kararları ve sonuçları etkileme kapasitesinin çok dışına çıkararak, giderek daha da

---

1 Stephen Krasner (1999) bu modelin tarihsel egemenliği hakkındaki kuşkuyu ifade etti, fakat ben bu modelin devletler arası ilişkileri düzenlemedeki normatif gücünün eşit derecede şüpheli olduğuna inanmıyorum.

geçici bir nitelik kazanan bağlamların içine çekiyor. Ulus devlet, yeni çevre tarafından yaratılan ekonomik, ekolojik, bağımsızlıkla ilgili ve bilişimsel sorunlarla başa çıkmak için fazlasıyla küçük; öte yandan, kimlik kaynaklı sosyal ve bölgeselci hareketlerin isteklerini uzlaştırmak içinse çok büyük. *Bölgecilik* bu koşullar altında maddî işlevlerin ve kültürel kimliklerin çağdışı sınırlaması hâline geldi; fakat yine de, geleneksel hükümler kavramlarının çöküşü karşısında bile, bölgeler üzerinde uygulanan tekel, göç ve vatandaşlık politikaları yoluyla uygulandı.

1910 yılında kendi ülkeleri dışında yaşayan göçmenler olarak nitelenen bireylerin sayısı 33 milyon iken, 2000 yılında bu sayının 175 milyona ulaştığı tahmin ediliyor. Aynı dönem içerisinde (1910-2000) dünya nüfusu 1.6 milyardan 5.3 milyara yani üç katına yükseldi (Zlotnik 2001, 22). Buna karşılık, bu doksan yıl içerisinde göçlerin sayısı altı kat arttı. Çarpıcı olan bir başka nokta, 1910'dan 2000'e kadarki göçmen artışının yarısından fazlasının, 20. yüzyılın son otuz beş yılında, 1965 ve 2000 yılları arasında gerçekleşmiş olması. Bu dönem içinde 75 milyon insan kendi ülkelerinden başka yerlerde yaşamak üzere sınırlararası hareketlere giriştiler (Birleşmiş Milletler, Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Birimi, 2002). Göç hareketleri 20. yüzyılın ikinci yarısının sonlarında büyük bir artış gösterirken mültecilerin içinde buldukları kötü durum da arttı. Dünyada 20 milyon mülteci, sığınmacı ve "ülke sınırları içinde, yaşadığı alandan çıkarılmış kişi" mevcut. Kaynak bakımından zengin Avrupa ülkeleri ve kuzey yarımküre sürekli artan göçmen sayısı ile yüz yüze kalıyor, fakat Orta Afrika Cumhuriyeti, Afganistan ve Çeçenistan'ın komşusu olan ülkelerdeki savaşlardan kaçan yüzbinlerce mültecinin memleketi Çad, Pakistan ve İnguş Cumhuriyeti gibi çoğunlukla güney yarımküre ulusları oluyor (Rieff 2003).

Dünya çapındaki göç eğilimleri üzerine çalışan dikkatli bir öğrencinin gözlemlediği gibi, “Yüzyıldan uzun bir zamandır, uluslararası göç dünyayı yeniden şekillendiren önemli olayların merkezinde yer aldı. 20. yüzyıl, Atlantik ötesi göçün inanılmaz düzeylere ulaştığı bir on yıla açıldı ve gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere, Doğu bloğundan Batı’ya doğru yüksek düzeyde göçle geçen bir on yıla da kapandı” (Zlotnik 2001, 257).

Böylesi eğilimleri [tanımak] için “son”u hakkında iddialarda bulunmak gerekmiyor. Mevcut politik gelişmelerin ironisi, devletin ekonomik, askerî ve teknolojik alanlardaki egemenliğinin aşınmasına karşın, gayretle öne sürülmesi ve ulusal sınırların daha geçirgen bir nitelik taşıyıcılar da hâlâ yabancıları ve istenmeyen misafirleri dışarıda tutma işlevini yerine getirmeleri. Eski politik yapılar zayıflamış olabilir fakat küreselleşmenin yeni politik formları da henüz görüş alanına girmiş değil.

Farklı bir zamanda ve farklı ihtiyaçlara cevap vermek üzere yapılmış olan eski haritaların yardımıyla bilinmeyen bir bölgede seyahat etmeye çalışan gezginler gibiyiz. Yolculuk ettiğimiz bölge, yani dünya toplumları değişirken bizim normatif haritamız değişmeden kalıyor. Eski haritanın yerine koyacak yeni bir haritam olduğunu iddia etmiyorum, fakat geçtiğimiz tanınmayan bölgenin geçici fay hatlarını daha iyi anlamamıza katkıda bulunmayı umuyorum. Uluslararası insan hakları normları arasındaki büyüyen normatif uyumsuzluklar, özellikle “ötekilerin hakları”yla –göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar– ve bölgesel egemenlik iddialarıyla ilgili oldukları ölçüde, bu yeni görünümün özelliklerine dönüşüyorlar.

Uluslararası bir insan hakları rejimi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 1948'de ilan edilmesinden sonraki süreçte uluslararası insan hakları normlarının ortaya çıkışına tanık olduk. İnsanların ve özellikle mültecilerle sığınmacıların sınır ötesi hareketleri artık uluslararası bir insan hakları rejiminin konusu.² Benim uluslararası insan hakları rejiminden anladığım, insan hakları anlaşmalarını ve ayrıca mutlak uluslararası yasaları veya uluslararası “esnek hukuk” (anlaşma formatında olmadığı için Anlaşmalar Hukuku ile İlgili Viyana Sözleşmesi kapsamına girmeyen ulusal anlaşmaları tanımlamak için kullanılan bir terim) kapsayan bir dizi bağlantılı ve bağdaşık küresel ve bölgesel rejimdir (Neuman, 2003).

Birbiriyle bağlantılı en az üç alanda bu gelişmeye şahit oluyoruz.

İnsanlık suçları, soykırım ve savaş suçları

İnsanlık suçları kavramı ilk kez, Nazi savaş suçlarının Müttefik güçler tarafından Nürnberg'deki mahkemelerinde dile getirildi. Kavramın burada kast edilen anlamı, devlet

---

2 Bu konuda örnek olarak, Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme, İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani ve Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme ve Çocuk Hakları Anlaşması hükümleri altında görev yapan BM organları sayılabilir (Neuman 2003). Avrupa Birliği'yle birlikte, bir Temel Haklar Bildirgesi yayımlanmış ve Avrupa Adalet Mahkemesi kurulmuştur. AB üyesi olmayan devletleri de kapsayan Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Sözleşmesi bağlı devletlerin vatandaşlarından gelen taleplerinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde dinlenmesine izin vermektedir. Buna benzer gelişmeler, Amerika Kıtaları arası İnsan Hakları Komisyonu'nu ve Amerika Kıtaları arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin kuruluşuyla birlikte Amerika kıtasında da görülebiliyor (Jacobson 1997, 75).

görevlilerine ve sivillere ilişkin belli normların, aşırı düşmanlık ve savaş koşulları altında birbirlerine karşı takındıkları tutumda ortaya çıkmasıydı. Etnik temizlik, toplu idamlar, tecavüz, “geniş kapsamlı ve sistemli saldırı” durumlarında gerçekleşen, uzuvların kesilmesi türünden düşmana yönelik cezalandırma yöntemleri yasaklanmıştır ve bu saldırıların tümü, devlet görevlisi ya da emir altında hareket eden kişiler dahi olsa, bu eylemlerin sorumlularının cezalandırılması ve suçlanması için yeterli zemini oluşturuyor. Askerlerin ya da bürokratların “Görevimi yerine getiriyordum” biçimindeki ifadeleri, kişinin başka bir insana karşı –düşman olma koşulu altında ve özellikle bu koşul geçerli olduğunda– insanlık haklarını feshetmesine bir temel olarak kabul edilmiyor.

Uluslararası hukuk çerçevesinde bu kategorilerin yeniden düzenlenmesine yönelik süreç ve kapsamlarının uluslararası silahlı çatışmalardan ülke içindeki sivil savaşlara ve devletlerin kendi halklarına karşı eylemlerine dek genişletilmesi “insanî müdahale” kapsamının ortaya çıkmasına neden oldu.³

---

3 “İnsanlık suçları” kavramı Nürnberg mahkemeleri sırasında uluslararası silahlı çatışmalar sırasında işlenen suçlara istinaden kullanıldı (Birleşmiş Milletler 1945, Madde 6 [c]; bkz. Ratner ve Abrams [1997] 2002, 26-45; Schabas 2001, 6-7). Nürnberg mahkemelerinin hemen ardından soykırım da insanlık suçu kapsamına alındı, fakat Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Anlaşmasının II. Maddesi’nde belirtilen hukukî statüsü nedeniyle ayrı tutuldu (1948). *Soykırım* bir topluluğun yaşamının savaş, ırksal temizlik ya da etnik temizlik yoluyla bilerek ve isteyerek yok edilmesidir. İnsan çeşitliliğinin ve farklı insan topluluklarının yok edilmesini amaçlayan soykırım en büyük insanlık suçudur. Soykırım yalnızca belli bir gruba dahil bireylerin yok edilmesini değil, bu kişilerin yaşam biçimlerine, son vermeyi de amaçlar; suçun yok etme amacıyla işlenmiş olması gerekir (Ratner ve Abrams [1997] 2002, 35-36).

Buna karşılık, *savaş suçları* Eski Yugoslavya için varılan Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi hükmünde (Birleşmiş Milletler 1993) tanımlandığı gibi, birincil olarak yalnızca *uluslararası çatışmalarda* uygulanmaktadır. Ruanda için düzenlenen Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi hükmünde (Birleşmiş Milletler 1994) *dahili silahlı çatışmalar* da bu kapsama alındı. “Savaş suçları” teri-

İnsanî müdahaleler

ABD'nin ve NATO'daki müttefiklerinin Bosna ve Kosova'da sivil nüfusa karşı işlenen suçlara ve etnik temizliğe karşı giriştikleri eylemleri gerekçelendirmek için başvurdukları insanî müdahaleler teorisi ve bu konudaki uygulamalar, egemen ulus-devletin, dinleri, ırkları, etnik kökenleri, dilleri ve kültürlerinden dolayı nüfusunun bir kısmının temel insan haklarını ihlal etmesi halinde soykırım ve insanlık suçu gibi eylemlerini sona erdirmesine yönelik *genelleştirilmiş bir ahlâki yükümlülüğü* olduğunu öne sürer (Buchanan 2001). Böyle durumlarda insan hakları normları egemen devletin taleplerine baskın çıkar. Yorum ve uygulama açısından ne kadar çelişkili olursa olsun, insanî müdahaleler, devletin, vatandaşlarının ve mukimlerinin yaşamlarını, özgürlüklerini ve mülkiyetlerini düzenleme egemenliğinin koşulsuz ve sınırsız olmadığına ilişkin giderek artan bir uzlaşımaya dayanmaktadır (Doyle 2001). Devletin hükümranlılığı artık vatandaşların ve mukimlerin kaderleri üzerinde tek başına söz sahibi değil. Devletin hükümranlılığının ulusal sınırlar içinde uygulanması dahi, soykırımı, etnik temizliği, kitlesel ihraçları, köleleştirmeyi, tecavüzü ve zorla çalıştırmayı yasaklayan ve uluslararası alanda kabul edilen normlara giderek daha fazla tâbi oluyor.

---

mi artık, sivillere ve savaşa dahil olmayan kişilere, ayrıca savaşılan düşmana karşı uygulanan kötü muamele ve işkenceyi içeren uluslararası ve dâhili çatışmalar için kullanılıyor (Ratner ve Abrams [1997] 2002, 80-110; Schabas 2001, 40-53). Böylece, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana gerçekleşen önemli bir gelişimin sonucu olarak, insanlık suçları, soykırım ve savaş suçları, yalnızca uluslararası çatışma durumlarında meydana gelen barbarlıklara değil, aynı zamanda hükümrان devletin sınırları içinde o devletin görevlileri ve/veya vatandaşları tarafından barış zamanında işlenen suçlara da uygulanır hâle getirilmiştir. Melvin Rogers'a bu kavramları ve uluslararası hukukta yaşanan gelişmeleri aydınlatma konusundaki yardımı için teşekkür etmek istiyorum.

Uluslarötesi göç

Uluslararası insan haklarının egemen ulus-devletlerin iradesi üzerinde bağlayıcı yönergeler oluşturduğu üçüncü alan uluslararası göç. *İnsanî müdahaleler* ulus-devletlerin vatandaşlarına ve mukimlerine karşı tutumlarıyla ilgilenirken *insanlık suçları* ve *savaş suçları*, düşmanlar arasında ve hem ulusal sınırlar içindeki hem de bölgesel sınırlar dışındaki muhalifler arasında varolan ilişkileri ele alıyor. Buna karşılık *uluslarötesi göçler* bireylerin haklarıyla, somut biçimde sınırlandırılmış toplulukların üyeleri olmaları bakımından değil, temasa geçme, giriş hakkı talep etme ya da bölgesel olarak sınırlandırılmış toplulukların üyesi olmayı istemeleri halinde *sırf* insan oluşları bakımından ilgilidir.

İnsan Hakları Evrensel Beyanname (Birleşmiş Milletler 1948) sınırlar arasında hareket etme özgürlüğünü tanıyor: Dışarıya göç etme hakkını –bir ülkeyi terk etme– kabul etse de, dışarıdan içeriye göçü –bir ülkeye girme hakkını– tanımıyor (13. Madde). Beyanname'nin 1. Maddesi herkesin “bir tabiyete sahip olma hakkı” olduğunu bildirirken, 14. Madde belli koşullar altında sığınma hakkından yararlanmayı güvence altına alıyor. 15. Madde'nin ikinci kısmı “Hiç kimsenin keyfi olarak vatandaşlıktan çıkarılamayacağı veya vatandaşlığını değiştirme hakkının esirgenemeyeceği” koşulunu koyuyor (www.unhchr.ch/udhr/lang/eng.htm).

Evrensel Beyanname, devletlerin göçmenlere giriş hakkı verme, sığınma hakkını koruma ve yabancı uyruklu mukimlerle, belli vatandaşlık haklarına sahip yabancı mukimlerin vatandaşlığına izin verme *yükümlülükleri* konusunda sessiz kalıyor. Bu hakların muhatapları belli değil ve ikinci, üçüncü tarafların uyacakları *belli yükümlülükleri* güvence altına alır görünmüyorlar. Beyanname bu hakların sınır ötesi karakterine karşın, devletlerin egemenliğini destekliyor.